

Всеукраїнська Асамблея докторів наук з державного управління

Асоціація науковців України

у рамках роботи Видавничої групи «Наукові перспективи»

Наукові перспективи

*(Серія «Державне управління», Серія «Право», Серія «Економіка»,
Серія «Медицина», Серія «Педагогіка», Серія «Психологія»)*

Випуск № 11(53) 2024

Київ – 2024

ISSN (print) 2708-7530

DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-11\(53\)](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-11(53))

Наукові перспективи: журнал. 2024. № 11(53) 2024. С.1635

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 24.09.2020 р. № 1188 журналу присвоєно категорію "Б" із галузей науки: державне управління, право та економіка

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 27.09.2021 № 1017 журналу присвоєно категорію "Б" із психології

Рекомендовано до друку Президією Всеукраїнської Асамблеї докторів наук з державного управління (Рішення від 26.11.2024, № 19/11-24)

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 24436-14376Р від 09.06.2020 р.

Журнал видається за підтримки Міжнародного економічного інституту (Есеніце, Чехія) та КНП "Клінічна лікарня №15 Подільського району м.Києва"

Журнал заснований з метою розвитку вітчизняного наукового потенціалу та реалізації кращих традицій науки в Україні та за кордоном. Журнал висвітлює історію, теорію, механізми формування та функціонування, а, також, інноваційні питання розвитку державного управління, права, економіки, психології, педагогіки та медицини. Видання розраховано на дослідників, викладачів вищих навчальних закладів, аспірантів, магістрів, фахівців-практиків.

Наукове видання включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus (IC), міжнародної пошукової системи Google Scholar та до міжнародної наукометричної бази даних Research Bible.

Головний редактор:

Жукова Ірина Віталіївна — кандидат наук з державного управління, доцент, директор Видавничої групи «Наукові перспективи», директор Всеукраїнської асамблеї докторів наук з державного управління, Лауреат премії Президента України для молодих вчених, Лауреат премії Верховної Ради України молодим ученим, Лауреат премії імені Івана Франка у галузі інформаційної діяльності, Лауреат Всеукраїнської премії «Інновація в освіті — 2018», м. Київ, Україна

Заступники Головного редактора:

Янчук Артем Олександрович — доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, Заступник керівника Апарата Верховної Ради України (Київ, Україна);

Непомнящий Олександр Михайлович — доктор наук з державного управління, кандидат економічних наук, професор, Дійсний член Академії будівництва України, професор кафедри архітектури і просторового планування Національного авіаційного університету (Київ, Україна). Заслужений будівельник України, Почесний працівник будівництва та архітектури, державний службовець 3 рангу (Київ, Україна);

Дацій Олександр Іванович — доктор економічних наук, професор, Заслужений працівник освіти України, завідувач кафедри фінансів, банківської та страхової справи Міжрегіональної академії управління персоналом (Київ, Україна);

Помиткіна Любов Віталіївна — доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри авіаційної психології Національного авіаційного університету (Київ, Україна);

Дакал А.В., Москаленко С.О. <i>ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СФЕРИ: СИСТЕМНИЙ ПІДХІД</i>	167
Жовнірчик Я.Ф., Штиршов О.М. <i>КОНЦЕПТ “ГРОМАДСЬКЕ ЗДОРОВ’Я” ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ’Я УКРАЇНИ</i>	179
Запорожець Т.В. <i>МЕХАНІЗМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ</i>	193
Івченко В.Л., Купріянова В.С. <i>ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ: ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ</i>	204
Климчук О.В. <i>ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ВЕДЕННЯ ВОЄННИХ ДІЙ</i>	216
Космірак А.В. <i>ІНСТРУМЕНТИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ДЛЯ ПІДТРИМКИ ТА СПРИЯННЯ РОЗВИТКУ БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ</i>	223
Курилас В.В. <i>ОСОБЛИВОСТІ СПІВРОБІТНИЦТВА ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ДОСВІД УКРАЇНИ</i>	237
Ларіна Н.Б., Таран Є.І. <i>КЛАСИФІКАЦІЯ ІНСТРУМЕНТІВ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ДЛЯ ПОСИЛЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДЕРЖАВИ</i>	249
Максимов О.Ю. <i>СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ АВІАКОМПАНІЯМИ В УМОВАХ КРИЗИ: МЕХАНІЗМИ АДАПТАЦІЇ, УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ТА СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ</i>	260
Марушева О.А. <i>КОМПЛЕКСНЕ ВІДНОВЛЕННЯ ТА ВІДБУДОВА УКРАЇНИ: ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ</i>	274
Матвій І.Є., Грицев В.С. <i>УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМ КАПІТАЛОМ ТУРИСТИЧНИХ АГЕНЦІЙ</i>	289
Науменко О.В. <i>ОХОРОНА КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ</i>	298

УДК 351.863

[https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-11\(53\)-216-222](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-11(53)-216-222)

Климчук Олександр Васильович доктор економічних наук, професор кафедри публічного управління та менеджменту, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, <https://orcid.org/0000-0002-9427-9561>

ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ВЕДЕННЯ ВОЄННИХ ДІЙ

Анотація. Продовольча безпека є критично важливим аспектом стабільності будь-якої країни, забезпечуючи громадянам доступ до необхідних продуктів харчування та питної води для підтримання їхнього фізичного і соціального розвитку. В Україні продовольча безпека закріплена в Законі «Про державну підтримку сільського господарства України», що гарантує безперешкодний економічний доступ до продуктів харчування. Проте війна з РФ серйозно вплинула на глобальну продовольчу ситуацію. Після блокування портів і замінування Чорного моря, експорт українського зерна, яке постачалося для близько 120 мільйонів осіб, що страждають від голоду, став значно обмеженим. Це призвело до різкого зростання цін на зерно, зокрема пшеницю та кукурудзу. В Україні знизилась прогнози експорту основних зернових культур, а бойові дії на території країни ускладнили аграрне виробництво та логістику. Уряд вживає заходи щодо підтримки малих і середніх аграріїв, зокрема надаючи фінансову допомогу та ліцензії для експорту стратегічних товарів, таких як пшениця і кукурудза. Однак з огляду на постійно змінювану ситуацію на фронті, ефективність цих заходів є непередбачуваною.

У перспективі, військовий конфлікт може мати серйозні наслідки для агропродовольчого сектора України та глобальної продовольчої безпеки, зокрема у зв'язку зі зростанням цін на продукти та порушенням стабільних ланцюгів постачання. Тому необхідно продовжити роботу над відновленням аграрної інфраструктури, адаптацією посівних площ до умов війни та зміцненням внутрішнього продовольчого балансу.

У результаті, комплексний підхід до підтримки аграрного виробництва в умовах воєнного стану включає в себе не лише заходи для забезпечення короткострокового постачання продовольства, а й довгострокову стратегію для відновлення агросектору, адаптації до нових умов і забезпечення продовольчої безпеки на національному рівні.

Ключові слова: аграрна продукція, державна політика, агропродовольчий сектор, продовольча безпека, міжнародний ринок.

Klymchuk Oleksandr Vasyliovych Doctor of Economics, Professor of the Department of Public Administration and Management, Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsiubynsky, <https://orcid.org/0000-0002-9427-9561>

UKRAINE'S FOOD SECURITY IN THE CONTEXT OF MILITARY OPERATIONS

Abstract. Food security is a critical aspect of the stability of any country, ensuring that citizens have access to the necessary food and drinking water to support their physical and social development. In Ukraine, food security is enshrined in the Law "On State Support of Agriculture of Ukraine", which guarantees unimpeded economic access to food products. However, the war with the Russian Federation seriously affected the global food situation. After the blockade of the ports and the mining of the Black Sea, the export of Ukrainian grain, which supplied about 120 million people suffering from hunger, became severely limited. This led to a sharp rise in grain prices, particularly wheat and corn. In Ukraine, forecasts for the export of the main grain crops have decreased, and hostilities on the territory of the country have complicated agricultural production and logistics. The government is taking measures to support small and medium-sized farmers, in particular by providing financial assistance and licenses for the export of strategic goods such as wheat and corn. However, given the constantly changing situation at the front, the effectiveness of these measures is unpredictable.

In the long term, the military conflict may have serious consequences for the agri-food sector of Ukraine and global food security, in particular due to the increase in product prices and the disruption of stable supply chains. Therefore, it is necessary to continue work on the restoration of agricultural infrastructure, adaptation of cultivated areas to war conditions, and strengthening of the internal food balance.

As a result, a comprehensive approach to support agricultural production under martial law includes not only measures to ensure short-term food supply, but also a long-term strategy to restore the agricultural sector, adapt to new conditions and ensure food security at the national level.

Keywords: agricultural products, state policy, agro-food sector, food safety, international market.

Постановка проблеми. Україна стабільно входить до п'ятірки провідних світових експортерів зернових та зернобобових. У 2020/2021 маркетинговому році експорт зерна та продуктів його переробки склав 44,9 млн тонн, зокрема 16,6 млн тонн пшениці, 4,2 млн тонн ячменю, 23,1 млн тонн кукурудзи та 126,9 тис. тонн борошна. Під час пандемії COVID-19 Україна продовжила виконувати свої експортні зобов'язання, підтримуючи продовольчу безпеку своїх партнерів у Європі, Азії та Африці. У 2021 році Україна увійшла до складу Комітету зі всесвітньої продовольчої безпеки ООН і стала головною

в Міжнародній зерновій раді. Саміт ООН із продовольчих систем у вересні 2021 року сприяв трансформації продовольчої системи України, що призвело до підписання Указу Президента № 41/2022 про національні пріоритети трансформації продовольчих систем та розробки плану дій до 2030 року.

Воєнні дії рф на території України мають серйозний негативний вплив на продовольчі системи, зокрема: порушення ланцюгів постачання сільськогосподарської продукції та харчових продуктів, що впливає на виробництво, переробку, розподіл і утилізацію; зрив посівної кампанії через бойові дії в основних аграрних регіонах (Харківська, Одеська, Запорізька області), що призведе до зниження врожайності та експорту зернових; ускладнення експорту через блокаду портів рф, що вплине на країни, які залежать від імпорту українських продуктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед науковців, які досліджували продовольчу безпеку, можна згадати С. Бугеру, О. Меніва, Л. Струтинську-Струк, М. Чабаненка. Проте жоден з них не передбачив необхідності аналізу аграрно-правових аспектів продовольчої безпеки в умовах оборонної війни України. Для мінімізації глобальної продовольчої кризи необхідно терміново підтримати виробництво сільськогосподарської продукції в Україні під час воєнного стану, використовуючи здобуті провідні позиції на світових ринках та активізуючи співпрацю з міжнародними організаціями, зокрема Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО), для трансформації продовольчих систем [1–3].

Метою статті є аналіз впливу військових конфліктів на агропродовольчий сектор України, оцінка чинників, що загрожують продовольчій безпеці країни в умовах війни, а також розробка рекомендацій щодо забезпечення стабільного постачання продовольства та відновлення аграрного виробництва в умовах воєнного стану. *Головним завданням* статті є виявлення ключових проблем, пов'язаних із порушенням логістичних ланцюгів, зниженням виробництва та зростанням цін на ресурси, а також запропонувати практичні заходи для покращення продовольчої безпеки, підтримки внутрішнього виробництва та розвитку альтернативних шляхів експорту аграрної продукції.

Продовольча безпека – це стан економіки, при якому кожному громадянину країни гарантовано доступ до необхідних продуктів харчування, питної води та інших харчових продуктів у достатній кількості та якості для забезпечення фізичного і соціального розвитку та здоров'я. В Україні продовольча безпека визначається в Законі «Про державну підтримку сільського господарства України», де зазначено, що вона полягає у забезпеченні безперешкодного економічного доступу до харчових продуктів для підтримання нормальної життєдіяльності людини [1, 2].

Половина зерна, яке Світова продовольча програма ООН постачала для 120 мільйонів людей, що страждають від голоду, надходила з України. Закупівля була вигідною та логістично зручною, поки рф не заблокувала порти

та замінувала Чорне море. Війна рф проти України спричинила різке зростання цін на зерно, що відчутно вплине на бюджети країн Африки та Азії. За даними Київської школи економіки, ціна пшениці зросла на 26% після тижня війни. Основними імпортерами української пшениці та кукурудзи є Єгипет, Індонезія, Бангладеш, Пакистан та Туреччина, де проживає близько 700 мільйонів людей. Країни Західної Європи можуть купувати дорожче зерно, але підвищення цін на кінцевий продукт буде болісним. Вони вже десятки років борються з глобальним голодом, але війна в Україні ще більше поглибила проблему.

Наслідки війни в Україні можуть серйозно загрожувати глобальній продовольчій безпеці, зокрема [1, 2, 3]:

1. Подальше підвищення світових цін на продовольство (за прогнозом ФАО, на 20 %).
2. Глобальний стрибок інфляції, особливо в країнах з нестабільною економікою на Близькому Сході та в Північній Африці.
3. Індекс цін на продовольство в лютому 2022 року досяг історичного максимуму, зокрема ціни на пшеницю та кукурудзу зросли на 2,1 і 5,1 пункти відповідно.

Через бойові дії знизилась прогнози експорту з України: кукурудзи – до 27,5 млн тонн, пшениці – до 20 млн тонн. Війна також загрожує цілісності продовольчої системи в Україні, що збільшує кількість незабезпечених продовольством домогосподарств [1, 3].

Країни з високим рівнем доходу, як Німеччина, не зазнають критичної загрози продовольчій безпеці, хоча ціни на продукти зростають. Проте для них може виникнути інша проблема – «продовольчий шантаж» з боку рф, яка може звинувачувати Захід у санкціях і обмеженнях на експорт [2, 3].

За інформацією Романа Лещенка, Україна має запаси пшениці на 2 роки, олії на 5 років, кукурудзи на 1,5 року. Уряд вживає заходів для запобігання продовольчій кризі. Встановлено нові правила експорту: заборонено вивезення овса, проса, гречки, цукру, жита та великої рогатої худоби, але дозволено експорт пшениці, кукурудзи, олії та м'яса за ліцензією. Раніше обмежений експорт кукурудзи та олії тепер відновлено без обмежень [1, 2].

Уряд активно підтримує малих та середніх аграріїв, які обробляють до 10000 га, надаючи фінансову допомогу під час посівної. Це дозволяє малим фермерам адаптуватися до воєнного стану та налагоджувати логістику. Особливо важливо це для сільських територій, які приймають внутрішньо переміщених осіб. Зокрема, понад 30% земель розташовані в зонах бойових дій, що ускладнює посівну в деяких регіонах, таких як Чернігівщина, Сумщина, Херсонщина та інші. Проте більшість аграріїв готуються до засіву, а Полтавщина вже розпочала посівну кампанію [1, 3].

Українська влада впроваджує заходи для мінімізації ризиків продовольчої кризи, але їх ефективність важко передбачити. Логістика постачання ускладнена через бойові дії, руйнування інфраструктури та закриття портів.

Експорт можливий через обмежений транспорт, а внутрішні перевезення також утруднені.

Посівні площі адаптуються до потреб країни, зокрема, в Хмельницькій області планують збільшити посіви гороху, ячменю та цукрового буряку, зменшуючи кукурудзу та сою. Експорт пшениці та інших продуктів підлягає ліцензуванню, що дає змогу контролювати кількість продовольства для внутрішнього споживання [1, 2].

Вплив військових конфліктів на агропродовольчий сектор України є нині важливою проблемою, оскільки війна значно змінює умови виробництва, постачання та експорту продовольства. Військовий конфлікт, особливо російська агресія проти України, має численні негативні наслідки для аграрного сектору та продовольчої безпеки країни (табл. 1).

Таблиця 1

Вплив військових конфліктів на АПК	Характеристика
1	2
<i>Пошкодження сільськогосподарської інфраструктури</i>	Війна руйнує інфраструктуру, важливу для виробництва та транспортування сільськогосподарської продукції – поля, склади, обробні підприємства, а також транспортні мережі (дороги, мости, залізничні лінії), що ускладнює доставку товарів як всередині країни, так і на зовнішні ринки
<i>Зменшення посівних площ і врожайності</i>	В умовах бойових дій сільськогосподарські роботи стають ризикованими, що призводить до зменшення площ під сільськогосподарські культури. Крім того, через нестабільні умови, аграрії не можуть проводити своєчасно сівбу та збирання врожаю, що негативно впливає на обсяги виробництва
<i>Загроза втрати землі</i>	Частина земель, зокрема в зонах активних бойових дій, опиняється поза досяжністю або під контролем ворога, що фактично позбавляє українських фермерів можливості обробляти ці землі
<i>Проблеми з постачанням ресурсів</i>	Бойові дії порушують логістичні ланцюги, що ускладнює постачання насіння, добрив, пального та інших важливих ресурсів для аграріїв. Це призводить до значних витрат і складнощів у підтримці виробництва
<i>Блокування портів та експортних шляхів</i>	Блокування чорноморських портів РФ обмежує експорт української сільськогосподарської продукції, що має серйозні наслідки як для економіки України, так і для глобальної продовольчої безпеки, оскільки Україна є одним з найбільших експортерів зернових культур у світі
<i>Цінові коливання та дефіцит</i>	Війна також призводить до підвищення цін на сільськогосподарську продукцію через обмежену пропозицію та зростання витрат на виробництво, що знижує доступність продуктів як на внутрішньому ринку, так і за кордоном
<i>Гуманітарні наслідки для населення</i>	Військовий конфлікт викликає продовольчу нестабільність у регіонах, де відбуваються бойові дії, а також у зонах, які приймають внутрішньо переміщених осіб, що загрожує продовольчою безпекою для мільйонів людей

Саме тому спостерігається погіршення продовольчої ситуації в інших країнах, оскільки Україна є важливим постачальником зерна, олії та інших сільськогосподарських продуктів для багатьох країн, зокрема в Африці, Азії та Близькому Сході, військові дії в Україні призводять до дефіциту цих продуктів на міжнародних ринках, що збільшує ціновий тиск і підвищує рівень голоду в багатьох країнах [1, 3].

Таким чином, військові конфлікти сильно впливають на агропродовольчий сектор України, викликаючи серйозні економічні, соціальні та гуманітарні проблеми, як усередині країни, так і в глобальному контексті.

Забезпечення стабільного постачання продовольства та відновлення аграрного виробництва в умовах воєнного стану є надзвичайно важливим завданням для забезпечення продовольчої безпеки країни. В умовах військового конфлікту виникають численні загрози для аграрного сектору, зокрема руйнування інфраструктури, порушення логістичних ланцюгів, дефіцит ресурсів і труднощі з постачанням матеріально-технічних засобів. Тому розробка рекомендацій для стабільного постачання продовольства та відновлення аграрного виробництва має включати комплексний підхід, орієнтований на подолання цих викликів (рис. 1).

Рис. 1. Рекомендації щодо забезпечення продовольчої безпеки під час війни

Одним з перших кроків є забезпечення безпеки аграрних земель, особливо тих, що розташовані на лінії фронту. Для цього потрібно вжити заходів щодо мінімізації військових загроз для сільськогосподарських підприємств і фермерських господарств. Ремонт і відновлення пошкоджених або знищених об'єктів інфраструктури – доріг, залізничних станцій, мостів, а також складів для зберігання сільськогосподарської продукції та переробних потужностей. Забезпечення фінансування для малих та середніх аграрних підприємств, які становлять основу продовольчої безпеки на місцевому рівні. Це може вклю-

чати прямі державні субсидії, кредити на пільгових умовах, а також безкоштовні або знижені тарифи на техніку та засоби виробництва. Забезпечення доступу до сучасних агротехнічних засобів та ресурсів, зокрема насіння, добрив, пестицидів та техніки. Спрощення процедур отримання ліцензій та дозволів на використання ресурсів. Пріоритетним напрямком є відновлення та ремонт пошкоджених дорожніх і залізничних шляхів, що дозволить зменшити витрати на транспортування продовольства всередині країни.

Висновок. Попри умови війни та воєнного стану, Україна намагається забезпечити продовольчу безпеку не лише для себе, а й для інших країн, які залежать від українського експорту. Однак, запроваджені законодавчі ініціативи, такі як Закони № 2145-ІХ та 2246-ІХ, можуть нести ризики для продовольчої безпеки в довгостроковій перспективі. Прийняті заходи можуть забезпечити короткострокове постачання продуктів, але необхідно переглянути їх ефективність в умовах тривалого конфлікту та оцінити можливі наслідки для стабільності продовольчих систем у майбутньому.

Створення ефективних органів для управління продовольчою безпекою, здатних оперативно реагувати на зміни ситуації та організовувати постачання продовольства в разі виникнення кризових ситуацій. Для забезпечення продовольчої безпеки важливо підтримувати переселенців та створювати для них умови для самозабезпечення, зокрема через навчання аграрному виробництву та надання допомоги у вигляді насіння, інструментів та ресурсів. Актуальним є залучення міжнародних фінансових інституцій для підтримки відновлення аграрного сектору після військових дій.

Література:

1. Ніконенко О.А. Методичне забезпечення формування продовольчої безпеки України. Агросвіт. 2022. № 9-10. С. 86–92.
2. Пугач С., Візнюк І, Долинний С. Аналіз ефективності розроблених процедур та політик в сфері громадського здоров'я для підвищення резильєнтності волонтерів під час воєнного конфлікту. Суспільство та національні інтереси, 2024. Вип. 1 (1). С. 70-80.
3. Цап М.В. Макроекономічні передумови державної структурної політики імпортозаміщення в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Економічні науки». Вип. 8. Ч. 1. Херсон: ХДУ. 2014. С. 46–50.

References:

1. Nikonenko, O.A. (2022). Methodychne zabezpechennia formuvannia prodovolchoi bezpeky Ukrainy [Methodological support for the formation of food security of Ukraine]. *Ahrosvit*, 9-10, 86–92 [in Ukrainian].
2. Puhach S., Vizniuk I, Dolyynnyi S. (2024). Analiz efektyvnosti rozroblenykh protsedur ta polityk v sferi hromadskoho zdorov'ia dlia pidvyshchennia rezyliientnosti volonteriv pid chas voiennoho konfliktu [Analysis of the effectiveness of the developed procedures and policies in the field of public health to increase the resilience of volunteers during military conflict]. *Suspilstvo ta natsionalni interesy*, 1 (1), 70-80 [in Ukrainian].
3. Tsap, M.V. (2014). Makroekonomichni peredumovy derzhavnoi strukturnoi polityky importozamishchennia v Ukraini [Macroeconomic prerequisites of the state structural policy of import substitution in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*. Seriiia «Ekonomichni nauky». Kherson: KhDU, 8(1), 46–50 [in Ukrainian].